

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ І КИТАЮ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-ІМПРОВІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі інтелектуального ресурсу імпровізаційної діяльності музиканта. Формування інтелектуальної культури презентується як оволодіння спеціалістом моделями мислення, з якими він ознайомлюється та в межах яких виробляє операційні уміння й навички. Засвоєння методологічних орієнтирів і накопичення досвіду інтелектуальної діяльності реалізується майбутніми спеціалістами у процесі практичної діяльності, в якості якої у статті запропонована музична імпровізація.

Ключові слова: інтелект, інтелектуальна культура, імпровізація, музично-імпровізаційна діяльність, стратегія вирішення проблеми, творчість, музично-імпровізаційні вміння.

Постановка проблеми. Однією з актуальних задач вищої школи сьогодні як у Китаї, так і в Україні є інтелектуальний розвиток майбутніх спеціалістів. Вимоги сучасного суспільства до освітньої системи визначають пріоритетну мету освіти – формування активної творчої особистості, що вміє проявити свої здібності, реалізувати творчий потенціал, бути відповідальною за свій вибір, активно взаємодіяти в соціальному середовищі, бути готовою до інновацій. Виходячи з того, що одним із вирішальних факторів економічного розвитку сьогодні виступає інтелектуальний продукт, який багато в чому визначає розвиток науки, культури та виробництва, забезпечує самодостатність і самореалізацію індивіду в суспільстві, допомагає розібратися в аналізі й оцінці перетворень у соціально-культурній сфері, визначає рівень естетичних, моральних і художніх переваг, найбільш актуальною проблема формування інтелектуальної культури виступає у контексті підготовки майбутніх учителів, особливо вчителів музичного мистецтва.

Означені потреби суспільства відносно становлення фахівця, здатного до інноваційної діяльності, реалізуються за допомогою введення суб'єкта до різних видів діяльності, серед яких визначальною є творча діяльність. Унаслідок специфіки професійної підготовки саме вчителю музичного мистецтва належить одна з провідних ролей у формуванні інтелектуальної й естетичної культури підростаючого покоління, оскільки музика здатна впливати на інтелектуальні та емоційні сфери особистості одночасно. Це зумовлює необхідність пошуку нових шляхів підвищення якості підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Сучасний підхід до професійної підготовки вчителя музичного мистецтва передбачає не тільки високий рівень теоретичної, музикознавчої, вокальної, диригентської та інструментально-виконавської підготовки, але й накопичення у процесі музично-імпровізаційної діяльності інтелектуального досвіду, що складається з конгломерату вмінь, серед яких: добір музичного тексту або акомпанементу до мелодії на слух, створення власних музичних текстів на основі комбінування, варіювання, цитування існуючих творів, або складання власного музичного матеріалу, володіння різними типами фактурного акомпанементу, аранжування інструментальних зразків, перекладання вокального репертуару для виконання їх хоровими колективами. Означений перелік свідчить про доцільність дослідження професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у контексті музично-імпровізаційної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретико-методологічними орієнтирами вирішення проблеми формування інтелектуальної культури учителів музичного мистецтва слугують положення філософської антропології, педагогіки та психології: про творче мислення і структуру інтелекту (Б. Г. Ананьєв, Т. В. Кудрявцев, Я. Н. Пономарьов); про функціональність інтелектуальних операцій (Д. Б. Богоявленська, А. В. Брушлинський, А. М. Матюшкін); про залежність розвитку інтелекту від емоційно-вольових особливостей особистості (Л. Н. Карпенко, А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський); про пізнання й навчання (Б. Г. Ананьєв, І. С. Виготський, П. Я. Гальперін, Дж. Гілфорд, А. Н. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн); про рівневий характер розуміння (П. П. Блонський, А. А. Брудний, Л. Л. Гурова, А. А. Смирнов, Г. Л. Тульчинський, Є. Д. Шукуров). Музично-педагогічний аспект проблеми формування музично-імпровізаційних умінь розглядався нами у співвідношенні особливостей творчості композитора, виконавця й імпровізатора (М. Арановський, І. Глухова, Г. Ципін, І. Ямпольський); з точки зору особливостей імпровізаційної творчості (П. Берандт, Т. Бершадський, М. Калугіна, С. Мальцев, Ю. Холопова); а також розвитку техніко-виконавських імпровізаційних умінь (І. Бриль, Н. Сродних, Ю. Чугунов). Крім цього, ми спираємося на концептуальні психолого-педагогічні теорії: розвиваючого навчання (Т. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Ципін); самореалізації особистості у творчій діяльності (А. Маслоу, К. Роджерс); креативності й творчого розвитку особистості (Дж. Гілфорд, І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. Н. Снаткіна, М. Н. Снаткін, Р. Стенберг, Е. П. Торренс); впливу художньої творчості (в тому числі музичної) на розвиток особистості (Ю. Б. Алієв, П. Берnard, Н. Я. Кіященко, Д. Р. Лівшиц, С. М. Мальцев,

Н. Мун, Е. В. Незнайкінський, Е. Орлова, В. І. Петрушин, Б. М. Рунін, М. А. Сапонов, І. М. Ямпольський).

Не зважаючи на численні дослідження у сферах інтелектуального розвитку особистості та професійної підготовки педагогів-музикантів, проблема формування інтелектуальної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті музично-імпровізаційної діяльності ще не була вирішена.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку та взаємовпливу формування музично-імпровізаційних умінь на розвиток інтелектуальної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Викладення основного матеріалу. Узагальнюючи різні підходи вчених до поняття інтелектуальна культура, визначаємо цей феномен як здатність індивіду успішно реагувати на будь-яку ситуацію засобами коригування своїх дій або поведінки, а також визначати взаємозв'язки між фактичною діяльністю й засобами досягнення визначеної мети. Виходячи з цього, позначені інтелектуальні можливості суб'єкта характеризуються не стільки наявністю конкретних навичок, скільки знанням принципів пошуку рішень проблемних ситуацій і задач; уміннями робити вибір із ряду ситуаційних варіантів; знаходити алгоритми вирішення типових завдань, формувати (комбінувати) нове знання з ряду відомих, прогнозувати поведінку й ситуації, створювати плани, здійснювати коригування своїх дій.

Таким чином, формування інтелектуальної культури презентується як оволодіння майбутніми спеціалістами певними моделями мислення й поведінки [1; 3]. У свою чергу ансамблева музично-імпровізаційна діяльність представляє собою складний творчий процес створення музики безпосередньо в момент виконання, що вимагає від музиканта певних умінь моментально відгукуватися на характер виконання партнера, підхоплювати музичну ідею та розвивати її далі, чуйно реагувати на логіку імпровізаційного розвитку, вчасно підкреслювати акценти, допомагати в підготовці динамічного наростання кульмінації та інших специфічних навичок, необхідних для створення художньо повноцінного імпровізаційного твору [5; 7].

Імпровізація проводить чітку лінію відмінностей між виконавцем академічного плану й виконавцем імпровізаційних композицій. Музикант-імпровізатор створює новий творчий продукт, що практично виключено у сфері академічної музики.

Викладені позиції визначають цілісну систему формування у майбутніх учителів музичного мистецтва досвіду музично-імпровізаційної діяльності, який складається з комплексу вмінь, що включає в себе низку

психологічних, технологічних, формоутворювальних, звукотворчих прийомів і способів відтворення музичного тексту на основі збігу етапів його створення та виконання.

У контексті інноваційних методологій на базі Інституту мистецтв ПНПУ імені К. Д. Ушинського на заняттях з «Концертмейстерського класу» та «Ансамблевого музикування» в межах експериментального дослідження студенти I–III курсів оволодівають уміннями музичного імпровізування на основі теоретичної та практичної підготовки. Теоретична підготовка передбачає оволодіння студентами принципами створення музичного тексту в імпровізації, серед яких найголовнішими є принципи варіювання, комбінування, цитування музичного матеріалу на основі іманентної процесуальності й пристайності процесів створення та виконання імпровізації. Теоретична підготовка передбачає також оволодіння студентами методами трансформування, транспонування мелодії та складання модуляційних переходів.

Уміння практичного характеру передбачають: складання декількох варіантів стильового, жанрового втілення, володіння різноманітними варіантами оспівування мелодії, складання фактурного та акордового супроводу, освоєння субсенсорного й сенсомоторного рівнів антиципації у процесі музикування. У контексті роботи над формуванням музично-імпровізаційних умінь ми виокремили групу вмінь, пов'язаних безпосередньо з інструментальною виконавсько-імпровізаційною діяльністю:

- образотворчі;
- технологічні;
- орієнтаційно-слухові;
- конструктивно-регулятивні;
- виконавські.

Під образотворчими вміннями ми розуміємо наявність у суб'єкта (імпровізатора) двох видів умінь і властивостей. По-перше, уміння, що забезпечують механізм передбачення «передобразу» музичного епізоду, розмаїтість формоутворення, динаміку розвитку музичного матеріалу, вибір засобів вираження передбачення задуманого або заданого образу (теми). Ці вміння скоріше психологічного характеру, які тісно пов'язані з іншим видом образотворчих умінь. До них ми віднесли загально-творчі вміння, що пов'язані з фантазією, уявою, інтуїцією. Таким чином, образотворчі вміння стосовно музично-імпровізаційної діяльності, на наше розуміння, утворюються з двох підвидів умінь: відчуттєво-передобразних та загально-творчих.

Технологічні вміння складаються з переліку вмінь і навичок, що забезпечують як музично-мовну компетенцію, так і способи її відтворення: володіння певними формулами гармонізації (у джазовій музиці – стандарти), варіантами мелодійного оспівування, законами формоутворення, обсягом «пам'яті рук», емоційною та слуховою пам'яттю, навичками комбінування, варіювання, графічної фіксації музичного матеріалу.

Орієнтаційно-слухові вміння ми характеризуємо як здатність суб'єкта сприймати, запам'ятовувати, уявляти та свідомо відтворювати музично-звукові послідовності.

Конструктивно-регулятивні вміння забезпечують побудову та реалізацію творчого задуму імпровізатора на синтагматичному й парадигматичному рівнях з урахуванням конструктивних і регулятивних правил побудови імпровізації.

Виконавські вміння передбачають наявність у імпровізатора комплексу вмінь, який базується на всіх вищезазначених уміннях (образотворчих, технологічних, орієнтаційно-слухових, конструктивно-регулятивних) та спрямовані на виконавську енергійність, «ресурсний стан», почуття мобілізації, внутрішню активність, співтворчість виконавця зі слухачем.

Аналізуючи основні механізми та принципи імпровізаційної діяльності, особливості оволодіння музично-імпровізаційними вміннями, ґрунтуючись на виконавському досвіді, а також на розгляданні сутності, видів інтелекту, характерних особливостях інтелектуальної культури в контексті діяльнісного підходу, ми виокремлюємо в музично-імпровізаційній діяльності низку положень, які дозволяють розглядати формування музично-імпровізаційних умінь як умову розвитку інтелектуальної культури.

1. Діяльність, що пов'язана зі створенням імпровізаційного тексту, демонструє не результат, а процес створення музики, який заснований на принципі екзистенціальності (відчуття комфорту в ситуаціях непередбаченості або спонтанності) [6]. Це формує у суб'єкта вміння успішно реагувати на зміни ситуації у процесі діяльності, а також знаходити способи її коригування, що, у свою чергу, є невід'ємною частиною характеристики інтелектуальної культури особистості.

2. Ефективність музично-імпровізаційної діяльності передбачає формування в суб'єкта антипаційних, сенсомоторних, рухових навичок на основі взаємозв'язку їх зі слуховими уявленнями. Ці навички сприяють розвитку моторно-рухового виду інтелекту (термін Говарда Гарднера).

3. Одним із важливих елементів музично-імпровізаційних умінь є орієнтаційно-слухова реакція на звукові, ладові, ритмічні, тембральні «огріхи» (помилки), які виникають у процесі музикування, що передбачає

їх виправлення у процесі слідування музичному тексту (без зупинок на обмірковування). Ці вміння безпосередньо пов'язані з візуально-просторовим видом інтелекту.

4. Одним з основоположних принципів музичної імпровізації є принцип діалогічності, який, поряд із діалогами між учасниками ансамблю та діалогом зі слухачем, включає різні форми міжінтонаційних і міжтекстових діалогів. Саме цей принцип сприяє формуванню в студентів таких видів інтелекту, як внутрішньо-особистісний і міжособистісний інтелект.

5. Інтуїтивний інтелект, який представляє собою, на думку вчених, вміння передбачати динаміку розвитку ситуації, формувати нові образи, ідеї, виявляти прихований зміст інформації, також проявляється в музично-імпровізаційній діяльності. Дане ствердження базується на тому, що, не дивлячись на збіг процесів складання і виконання, музично-імпровізаційна діяльність передбачає етап передслухання музичного образу, передвідчування його звукотворчого втілення, а також кодування образних уявлень засобами музичної виразності в певні музично-текстові структури.

6. Процес музичного імпровізування пов'язаний з перетворенням внутрішньої психічної дії у зовнішні дії й в психології та педагогіці іменується екстеріоризацією (породження зовнішніх дій на основі перетворення низки внутрішніх структур). На основі цього положення ми вбачаємо зв'язок між набутими вміннями й розвитком внутрішньо-особистісного виду інтелекту, який, на думку вчених, пов'язаний зі здібностями розпізнавати власні почуття, мотиви й наміри.

7. Публічна музично-імпровізаційна діяльність передбачає входження виконавця в так званий «ресурсний стан» (термін М. Ксикзентмихалі), що пов'язаний з дослідженням невідомого, відкриттям нового; рішенням творчих задач або вибору з низки можливих варіантів і комбінацій; вихід за межі відомого в ситуації напруження, спонтанності. Формування означених умінь має своє вираження в розвитку таких видів інтелекту, як емоційний, сенсорний (почуттєвий), інтуїтивний, а також сприяє підвищенню у студентів рівня інтелектуальної культури в цілому.

На основі аналізу літературних джерел, практичної та експериментальної роботи ми робимо такі **висновки**:

Формування музично-імпровізаційних умінь є необхідною умовою розвитку інтелектуальної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, яка характеризується гнучкістю й адаптивністю мислення. Формування музично-імпровізаційних умінь сприяє розвитку творчого, емоційного, духовного, музично-ритмічного, моторно-рухового,

міжособистісного (у разі ансамблевого музикування), внутрішньо-особистісного, візуально-просторового і, насамкінець, вербально-лінгвістичного інтелекту (на основі музично-мовної семантики).

Наголосимо, що музично-імпрровізаційна діяльність сприяє розвитку творчого потенціалу, формуванню готовності до інновацій, самореалізації особистості у виборі засобів вирішення задачі. Необхідними умовами ефективності цього процесу стають: активність взаємодії учасників діяльності, наявність виконавчої ініціативи та вольових зусиль, позитивне ставлення до змін у процесі діяльності та успішне її коригування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башун О. В. Культура інтелектуального труда будущего педагога : учебно-методическое пособие к курсу по выбору студентов / О. В. Башун. – Петропавловск-Камчатский : Изд-во КамГУ им. Витуса Беринга, 2007. – 123 с.
2. Брушлинский А. В. Мышление и прогнозирование / А. В. Брушлинский. – М. : Мысль, 1979. – 229 с.
3. Егорова Г. И. Технологии развития интеллектуальной культуры будущего специалиста : учеб. пособие / Г. И. Егорова. – Тюмень: ТюмГНГУ, 2010. – 170 с.
4. Манойлова М. А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов / М. А. Манойлова. – Псков : ПГПИ, 2004. – 60 с.
5. Мун Л. Н. Импрровизация как вид творческой деятельности в теории и практике музыкального образования / Л. Н. Мун. – М., 2001. – 288 с.
6. Мэй Р. Истоки экзистенциального направления в психологии и его значение / Р. Мэй // Экзистенциальная психология. Экзистенция / пер. с англ. М. Занадворова, Ю. Овчинниковой. – М. : Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 367 с.
7. Рунин Б. М. О психологии импрровизации / Б. М. Рунин // Психология процессов художественного творчества / [Сост. К. Сельченко]. – Л., 1980. – 526 с.

РЕЗЮМЕ

Мэн Мэн. Формирование интеллектуальной культуры будущих учителей музыкального искусства Украины и Китая средствами музыкально импрровизационной деятельности.

Статья посвящена проблеме интеллектуального ресурса импрровизационной деятельности музыканта. Формирование интеллектуальной культуры представлено как овладение специалистом моделями мышления, с которыми он ознакамливается и в рамках которых овладевает операциональными умениями и навыками. Освоение методологических ориентиров и формирование опыта интеллектуальной деятельности реализуется будущими специалистами в процессе практической деятельности, в качестве которой в статье представлена музыкально-импрровизационная деятельность.

Ключевые слова: интеллектуальная культура, импрровизация, музыкально-импрровизационная деятельность, стратегия решения проблем, творчество, музыкально-импрровизационные умения.

SUMMARY

Men Men. The forming of the intellectual culture of the future teachers of music of Ukraine and China by facilities musically to improvisation activity.

Article is devoted to the intellectual resources of improvisation musician. Formation of intellectual culture is represented in science as mastering specialist models of thinking, which is to get acquainted with them and to develop operational skills and abilities. Mastering the skills and methodological orientations of intellectual activity mastered by specialists in the practice, for which we offer music and improvisational activities.

Key words: intellectual culture, improvisation, musical and improvisational activities, solving strategy problems, creation, musical and improvisational skills.